

BESLUT

*Diarienummer P 2022/10022**Datum 2023-06-08*

Rektor

Misstänkt avvikelse från god forskningssed; nu fråga om lämnande utan åtgärd

Bakgrund

Den 27 oktober 2022 samt den 31 oktober 2022 inkom anmälningar om misstänkt avvikelse från god forskningssed till Lunds universitet riktade mot en studie som doktoranden Adrian Mehic gjort inom ramen för sin forskarutbildning vid Nationalekonomiska institutionen, Ekonomihögskolan, Lunds universitet.

Den första inkomna anmälan är skriven av Anders Ahlberg, studierektor vid forskarutbildningen vid Lunds tekniska högskola, och den andra inkomna anmälan är skriven av Cecilia Ohlsson, student vid studie- och yrkesvägledarutbildningen vid Malmö universitet.

Misstänkarna om avvikelse från god forskningssed berör bland annat hantering av personuppgifter i vid mening, fråga om etisk prövning skulle ha genomförts, fråga om samtycke, hur data har insamlats, hanterats och arkiverats samt huruvida respekt visats för studiepersonerna i studien ”Student beauty and grades under in-person and remote teaching”, *Economics Letters* 219;110782 (2022).

I artikeln redovisas en studie av sambandet mellan studenters utseende och deras betyg vid en jämförelse mellan undervisning på plats i klassrum och webbaserad undervisning. Personuppgifter om 307 programstudenter vid Lunds tekniska högskola har samlats in vid studien.

Förberedande undersökning

Anmälan har hanterats av Nämnden för utredning av avvikelser från god forskningssed.

Eftersom misstankarna rör en studie som en doktorand har gjort inom ramen för sin utbildning på forskarnivå har Nämnden för utredning av avvikelser från god forskningssed bedömt att även doktorandens handledare professor Joakim Westerlund och docent Andreas Bergh är att betrakta som parter i ärendet.

Parternas yttrande

Adrian Mehic, Joakim Westerlund och Andreas Bergh har fått ta del av anmälningarna och beretts tillfälle att yttra sig. Yttranden inkom den 2, 7 samt 22 november 2022. I dessa yttranden bemöter den anmälda tillsammans med handledarna de frågeställningar som framförts i anmälningarna: (1) fråga huruvida etikprövning har gjorts, (2) fråga om samtycke från, och information till, deltagare, och (3) en mer allmän kommentar kring vilka åtgärder som har vidtagits för att säkerställa anonymitet bland forskningspersonerna.

Angående frågan om etikprövning framförs i yttrandet att etikprövning inte har genomförts eftersom studien inte behandlar känsliga personuppgifter enligt GDPR. Rörande den andra punkten om samtycke, menar parterna att behandling av personuppgifter i forskning anses vara en uppgift av allmänt intresse som har laglig grund enligt GDPR artikel 6 och då behövs inte samtycke. Vidare framförs att det inte krävs något samtycke då uppgifterna inte hämtats direkt från forskningsdeltagarna utan från offentliga källor och det inte finns någon direkt interaktion mellan forskare och forskningsperson. Rörande den tredje frågan angående anonymitet, framför parterna att det inte finns några uppgifter i datafilen som kan knytas till den enskilde och att anonymitet därför kan garanteras.

Tillsynsbeslut från ÖNEP

Nämnden överlämnade frågan angående om studien borde ha genomgått etikprövning till Överklagandenämnden för etikprövning

(ÖNEP). Tillsynsbeslut (dnr. T19-2022/3) fattades den 2 februari 2023 där ÖNEP fann att den personuppgiftsbehandling som genomförts i studien inte är tillståndspliktig enligt etikprövningslagen. Detta då den data som samlats in om studenterna inte är sådana känsliga personuppgifter som avses i 3 § etikprövningslagen. Forskningen har inte heller utförts i strid med 4 § i etikprövningslagen. Projektet omfattas således inte av etikprövningslagens bestämmelser och ärendet avskrevs från vidare handläggning.

Sakkunnig

I sin vidare utredning beslöt Nämnden för utredning av avvikelser från god forskningssed den 13 februari 2023 att anlita Jane Reichel, professor i handelsrätt vid Stockholms universitet, som sakkunnig i den förberedande undersökningen. I uppdraget ingick att granska det material som nämnden samlat in i ärendet rörande studien, samt att tillsammans med eventuella övriga omständigheter i studien bedöma om det med utgångspunkt i Riktlinjer om handläggning av ärenden som rör misstänkt avvikelser från god forskningssed vid Lunds universitet (STYR 2022/2737) fanns avvikelser från god forskningssed. Särskilt fokus skulle riktas mot hur studien bedrivits, hur material samlats in, lagrats och hanterats både under tiden för studien och efter studien, samt hantering av personuppgifter i relation till GDPR och andra regelverk. Nämnden ansåg även att den sakkunnige borde uppmärksamma tidskriftens riktlinjer avseende publiceringsetik och om dessa riktlinjer följts i publiceringen av artikeln.

Jane Reichel inkom med sitt sakkunnigutlåtande 31 mars 2023, se bilaga

Parternas yttrande över utlåtande från sakkunnig

Parter har fått ta del av och getts möjlighet att yttra sig över sakkunnigutlåtandet, men valt att avstå då de menar att utlåtandet ligger i linje med deras uppfattning.

Skäl

Tillämpliga regler

I 1 kap. 17 § högskoleförordningen stadgas följande.

En högskola ska pröva andra misstänkta avvikelser från god forskningssed än de som ska prövas särskilt enligt lagen (2019:504) om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning.

En högskola ska fastställa riktlinjer för sin prövning av misstänkta avvikelser från god forskningssed.

Lunds universitet har fastställt *Riktlinjer om handläggning av ärenden som rör misstänkt avvikelse från god forskningssed vid Lunds universitet* (fastställda 12 december 2022, dnr STYR 2022/2737).

Med andra avvikelser från god forskningssed avses i riktlinjerna 4 § andra förseelser än oredlighet i forskning som riskerar att skada eller skadar forskningsprocessens, forskningens eller forskares integritet och som utförs med uppsåt eller av grov oaktsamhet vid planering, genomförande eller rapportering av forskning. Exempel på avvikelse från god forskningssed kan vara ”att genom sitt agerande brista i respekt för forskningspersoner, exempelvis vid insamling, hantering eller redovisning av forskning”.

Att visa respekt för kollegor och forskningsdeltagare och att visa ansvarighet för forskningen och forskningens konsekvenser är också två grundläggande principer för integritet i forskning enligt ALLEA:s *Den europeiska kodexen för forskningens integritet*.

Överväganden

Nämnden för utredning för avvikelse från god forskningssed har utfört en förberedande undersökning och granskat handlingarna i ärendet och konstaterar följande.

ÖNEP har i sitt tillsynsbeslut, dnr. T19-2022/3 funnit att den personuppgiftsbehandling som genomförts i studien inte är tillståndspliktig enligt etikprövningslagen.

Utifrån underlaget i ärendet framgår också att studien har följt tillämpliga etiska regler som tidskriften ställt.

Utredningen i ärendet visar att antalet försökspersoner var relativt begränsat och att kontaktuppgifterna till dem fanns i det system där kursresultat hämtats (Ladok). Enligt nämndens mening innebär detta att försökspersonerna kunde ha informerats individuellt utan att det hade medfört en oproportionell ansträngning för Adrian Mehic. Det kan också på goda grunder uppfattas som ett intrång i den personliga integriteten att få sitt utseende bedömt på det sätt som skett i studien. Studiens genomförande kan därmed ha medfört oetiska konsekvenser även om lagens bokstav har följts. För detta förtjänar studiens genomförande kritik.

Som framgår av sakkunnigutlåtandet har man vid genomförandet av studien dock tillgodosett de formella krav som finns på att bedriva forskning enligt dataskyddslagstiftningen och den information om hur forskning ska bedrivas som finns på Lunds universitets hemsida. Vidare har de tekniska och organisatoriska skyddsåtgärder som vidtagits varit tillfredsställande.

Nämnden föreslår mot bakgrund av ovanstående rektor att besluta att forskarstuderande Adrian Mehic, professor Joakim Westerlund och docent Andreas Bergh inte gjort sig skyldiga till avvikelse från god forskningssed.

Beslut

Universitetet beslutar att Adrian Mehic, Joakim Westerlund och Anderas Bergh inte gjort sig skyldiga till avvikelse från god forskningssed och därför lämna ärendet utan vidare åtgärd.

Beslut i detta ärende har fattats av undertecknad rektor i närvaro av förvaltningschef Susanne Kristensson efter hörande av representant för Lunds universitets studentkårer och efter föredragning av utredare Jessica Salomonsson Enetoft, Universitetsledningen stab. I handläggningen har även ledamöterna i Nämnden för utredning av avvikelser från god forskningssed medverkat, dvs. Bo Ahrén (ordf.),

Birgitta Nyström, Dag Cohen, Johanna Alhem, Kerstin Svensson och Mattias Alveteg. I handläggningen av ärendet har också studentrepresentant Alva Söderbäck deltagit.

Erik Renström

Bilaga

- Bilaga 1; Sakkunnigutlåtande

Kopia

- Mats Benner, Dekan, Ekonomihögskolan, Lunds universitet
- Alf Rosenbäck, Kanslichef, Ekonomihögskolan, Lunds universitet
- Joakim Gullstrand, Prefekt, Ekonomihögskolan Lunds universitet

Stockholms
universitet

Jane Reichel
Professor i förvaltningsrätt
Juridiska institutionen

Stockholm den 31 mars 2023

Nämnden för utredning av misstänkt avvikelse från god forskningssed vid Lunds universitet

Nämnden för utredning av avvikelse mot god forskningssed vid Lunds universitet (nämnden) beslutade den 13 februari 2023 att ge mig uppdrag att lämna ett sakkunnigyttrande i ett ärende rörande forskarstuderande Adrian Mehic och hans handledare, professor Joakim Westerlund, handledare, och docent Andreas Bergh, biträdande handledare.

Uppdraget beskrivs enligt följande.

”I uppdraget ingår att granska det material som nämnden erhållit och samlat in i ärendet rörande studien, samt att tillsammans med eventuella övriga omständigheter i studien bedöma om det med utgångspunkt i *Riktlinjer om handläggning av ärenden som rör misstänkt avvikelser från god forskningssed vid Lunds universitet* (STYR 2022/2737) finns avvikelser från god forskningssed. Särskilt fokus bör riktas på hur studien bedrivits, hur material samlats in, lagrats och hanterats både under tiden för studien samt efter studien, och hantering av personuppgifter i relation till GDPR och andra regelverk. Nämnden anser även att den sakkunnige bör uppmärksamma tidskriftens riktlinjer avseende publiceringsetik och om dessa riktlinjer följts i publiceringen av artikeln.”

Anmälan gäller artikeln ”Student beauty and grades under in-person and remote teaching”, publicerad i *Economics Letters* under 2022. I artikeln redovisas en studie av sambandet mellan studenters utseende och deras betyg, vid en jämförelse mellan undervisning på plats i klassrum och webbaserad undervisning.

Juridiska institutionen

Rättslig och etisk reglering

Utgångspunkter för prövningen av andra avvikelser från god forskningssed än oredlighet

Av 4 § lagen (2019:504) om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning följer att en forskare ansvarar för att följa god forskningssed i sin forskning. Enligt 1 kap. 17 § högskoleförordningen (1993:100) ankommer det på högskolorna att utreda andra misstänkta avvikelser från god forskningssed än de som ska prövas särskilt enligt ovannämnda lag om ansvar för god forskningssed. Högskolorna ska fastställa riktlinjer för sin prövning. Lunds universitet har antagit Riktlinjer om handläggning av ärenden som rör misstänkt avvikelse från god forskningssed vid Lunds universitet, STYR 2022/2737 (riktlinjerna). I 3 § riktlinjerna anges att ”med andra avvikelser från god forskningssed avser universitetet andra förseelser än oredlighet i forskning vilka riskerar att skada eller skadar forskningsprocessens, forskningens eller forskares integritet och som utförs med uppsåt eller av grov oaktsamhet vid planering, genomförande eller rapportering av forskning.”

Vägledande för att bedöma om vad som utgör god forskningssed är Den europeiska kodexen för forskningens integritet, som antagits av Allea. Kodexen utgår från följande fyra principer:

- *Tillförlitlighet* i fråga om att säkerställa forskningens kvalitet, vilket avspeglas i design, metod, analys och utnyttjande av resurser.
- *Ärlighet* i fråga om att utveckla, genomföra, granska samt rapportera och informera om forskning på ett öppet, rättvist, fullständigt och objektivt sätt.
- *Respekt* för kolleger, forskningsdeltagare, samhälle, ekosystem, kulturarv och miljö.
- *Ansvarighet* för forskningen från idé till publicering, för ledning och organisation, för utbildning, tillsyn och mentorskap samt för dess vidare konsekvenser.

I andra stycket av ovannämnda 3 § riktlinjerna exemplifieras vad som avses med avvikelse från god forskningssed med ”att genom sitt agerande brista i respekt för forskningspersoner, exempelvis vid insamling, hantering eller redovisning av forskning”.

Utgångspunkter för behandling av personuppgifter i forskning

GDPR ger i viss mån forskare en privilegierad ställning, genom att personuppgiftsbehandling för forskningsändamål medges generella undantag eller lättnader från GDPR:s krav. Tre kategorier kan identifieras: lättnader avseende ändamålsbegränsning och lagringsminimering i artikel 5.1 (b) och (e) GDPR, en laglig grund att behandla känsliga personuppgifter enligt artikel 9.2 (j) GDPR samt undantag från en rad individuella rättigheter som de registrerade annars tillerkänns, exempelvis registrerades rätt till information enligt artikel 14 GDPR. Dessa undantag gäller över lag under förutsättning att skyddsreglerna i artikel 89 GDPR tillämpas. GDPR:s regler bygger på således på en avvägning mellan det allmännas intresse av forskning och skyddet för enskilda forskningspersoners integritet.

I artikel 89 GDPR ges allmänna förutsättningarna för att personuppgiftsbehandling i forskning. I första punkten anges att behandlingen ska omfattas lämpliga skyddsåtgärder, särskilt för att se till att principen om uppgiftsminimering iakttas. Tekniska och organisatoriska åtgärder som pseudonymisering omnämns särskilt. Därutöver anges i punkten 2 förutsättningar för att införa begränsningar av enskildas rättigheter.

Vid forskning på känsliga personuppgifter eller personuppgifter om lagöverträdelser, m.m. utgör vidare etikprövning den centrala skyddsåtgärden i svensk rätt.¹ Enligt lag (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor (etikprövningslagen) ska etiktillstånd inhämtas om förutsättningarna i 3–4 §§ är uppfyllda, dvs. om forskningen innefattar behandling av känsliga personuppgifter och uppgifter om lagöverträdelser, m.m., samt om forskningen innebär kroppsliga ingrepp, m.m.

Därutöver har sekretessregler, sökbegränsningar och användningsbegränsningar ansetts utgöra skyddsåtgärder.² I 4 kap. 3 § lag (2018:218) med kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning (dataskyddslagen) finns en allmän regel om användningsbegränsning för behandling av personuppgifter för forskningsändamål, att personuppgifterna får användas för att vidta åtgärder i fråga om den registrerade endast om det finns synnerliga skäl med hänsyn till den registrerades vitala intressen. Vidare anges i 3 kap 10 § dataskyddslagen att personnummer får behandlas utan samtycke endast när det är klart motiverat med hänsyn till ändamålet med behandlingen, vikten av en säker identifiering eller något annat beaktansvärt skäl.

¹ SOU 2017:50, s. 326; prop. 2017/18:298.

² Prop. 2017/18:298, s. 63; 3 kap. 10 § och 4 kap. 3 § dataskyddslagen.

Tidskriftens riktlinjer för publiceringsetik

På tidskriften *Economics Letters*'s hemsida finns under följande rubriker: 'Reporting Standards', 'Data Access and Retention', 'Originality and Acknowledgement of Sources', 'Multiple, Redundant or Concurrent Publication', 'Confidentiality', 'Authorship of the Paper', 'The Use of AI and AI-assisted Technologies in Scientific Writing', 'Hazards and Human or Animal Subjects', 'Declaration of Competing Interests', 'Notification of Fundamental Errors', 'Image Integrity' och 'Clinical Trial Transparency'.

Avseende 'Data Access and Retention', framgår följande:

“Authors may be asked to provide the research data supporting their paper for editorial review and/or to comply with the open data requirements of the journal. Authors should be prepared to provide public access to such data, if practicable, and should be prepared to retain such data for a reasonable number of years after publication. Authors may refer to their journal's Guide for Authors for further details.”

Avseende 'Hazards and Human or Animal Subjects' framgår följande (i sammandrag efter relevans, fotnoter uteslutna):

“ [...]

If the work involves the use of animal or human subjects, the author should ensure that the manuscript contains a statement that all procedures were performed in compliance with relevant laws and institutional guidelines and that the appropriate institutional committee(s) have approved them. Authors should include a statement in the manuscript that informed consent was obtained for experimentation with human subjects. The privacy rights of human subjects must always be observed.

For human subjects, the author should ensure that the work described has been carried out in accordance with The Code of Ethics of the World Medical Association (Declaration of Helsinki) for experiments involving humans. All animal experiments should comply with the ARRIVE guidelines and should be carried out in accordance with the U.K. Animals (Scientific Procedures) Act 1986 and associated guidelines, or EU Directive 2010/63/EU on the protection of animals used for scientific purposes, or the U.S. Public Health Service Policy on Humane Care and Use of Laboratory Animals and, as applicable, the Animal Welfare Act.

Appropriate consents, permissions and releases must be obtained where an author wishes to include case details or other personal information or images of patients and any other individuals in an Elsevier publication. Written consents must be retained by the author and copies of the consents or evidence that such consents have been obtained must be provided to Elsevier on request.”

Nedan analyseras de rättsliga respektive etiska kraven under var sin rubrik.

GDPR:s krav i förhållande till den anmälda studien

Beskrivning av den genomförda studien

Av underlaget i ärendet framgår att personuppgifter om 307 programstudenter vid Lunds tekniska högskola har samlats in. Personuppgifterna kan indelas i två skilda kategorier:

- Information om namn, personnummer, kön, ålder, uppgifter om kursbetyg, uppgifter om hemkommun, faders och moders personnummer, faders och moders fastställda förvärvsinkomst, medianinkomst i hemkommunen.

Uppgifterna har samlats in från offentliga register hos Skatteverket, Ladok, och SCB, med undantag för uppgifterna om inkomst. Uppgifter om inkomst har hämtats in genom att en lista med personnummer sänts till Skatteverket, där handläggare manuellt fört in uppgifterna i ett Excel-ark. Arket har sänts med post till Adrian Mehic, som därefter överfört dem till ett Excel-ark.

Samtliga uppgifter får antas vara hämtade från allmänna och offentliga handlingar.

- Bilder på studenter, vilka har samlats in från offentligt tillgängliga sociala medier.

Studenternas utseende har bedömts av paneler med sammanlagt 74 personer, på en skala 1–10. Panelmedlemmarna har huvudsakligen bestått av gymnasieelever i årskurs 3, samt till en mindre del av doktorander vid nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet. Bedömningen uppges ha gått till så att varje panelmedlem fått se en bild på studenterna, utmärkt med en kod, under ca 15 sekunder.

De insamlade personuppgifterna har lagrats i en sammanställning i pseudonymiserad form på Adrian Mehics arbetsdator, medan kodnyckeln lagrats på en annan dator. Personnummer har inte inkluderats i sammanställningen. Båda datorerna har krävt

inloggning. Ingen data har lagrats på molntjänster. Enligt plan ska kodnyckeln förstöras efter disputation.

I det följande redogörs närmare för GDPR:s krav på tekniska och organisatoriska åtgärder och begränsningar av registrerades rättigheter samt hur kraven förhåller sig till den anmälda studien.

Tekniska och organisatoriska åtgärder

En fråga som aktualiserats av anmälare är om studien borde ha genomgått etikprövning. Överklagandenämnden för etikprövning (ÖNEP) har i tillsynsbeslut den 2 februari 2023, dnr. T19-2022/3.2, funnit att den personuppgiftsbehandling som genomförts i studien inte är tillståndspliktig enligt etikprövningslagen. Som grund för sitt beslut anförde ÖNEP att insamlad data inte utgör sådana känsliga personuppgifter som avses i 3 § etikprövningslagen, samt att forskningen inte heller har bedrivits i strid med 4 § samma lag. Ärendet avskrevs därför från vidare handläggning.

I förarbetena till de genomförandelagstiftning som antogs i samband med GDPR:s ikraftträdande framhölls att även vad gäller behandling av personuppgifter i forskning som faller utanför etikprövningslagens tillämpningsområde är kravet i artikel 89.1 GDPR om lämpliga skyddsåtgärder tillämpligt:³

”Det är den personuppgiftsansvariges ansvar att se till att sådana lämpliga skyddsåtgärder föreligger. Det är därför inte tillräckligt att endast tillämpa bestämmelser i nationell rätt utan att samtidigt ta ställning till om kraven i förordningen är uppfyllda vid varje enskild behandling.”

Som redovisats ovan består forskningsmaterialet av offentligt tillgängliga uppgifter hämtade från myndighetsregister och sociala medier. Materialet innehåller personuppgifter, men inte känsliga personuppgifter eller uppgifter om lagöverträdelse, m.m. Studenternas personuppgifter har dock samlats in (om möjligheten att behandla personnummer utan samtycke, se nedan).

Som framgått ovan har skyddsåtgärder vidtagits. Uppgifterna har lagrats i sammanställningar i pseudonymiserad form, vilka inte har inkluderat studenternas personnummer. Sammanställningen och kodnyckeln har förvarats på separata datorer som kräver inloggning. Även vid personuppgiftsbehandlingen i samband med panelmedlemmarnas bedömning av bilderna har åtgärder vidtagits för att begränsa personuppgiftsbehandlingen. Bilderna har uppvisats utan namn på personerna och

³ Prop. 2017/18 :298, s. 65.

bilderna har enbart visats under en kortare tid. Det uppges även att panelmedlemmarna inte varit bekanta med studenterna på bild.

Mot bakgrund av att personuppgifterna överlag inte varit av känslig natur, att uppgifter om personnummer inte har ingått i den sammanställning av uppgifter som studien främst bedrivits utifrån samt att samtliga personuppgifter är offentligt tillgängliga, får de tekniska och organisatoriska skyddsåtgärderna anses tillfredställande.

Samtycke och rätt till information

Det saknas ett generellt krav att inhämta samtycke från de registrerade för hanteringen av personuppgifterna i den aktuella studien. Behandlingen av personuppgifterna är inte grundad samtycke (artikel 6.1 (a) GDPR), utan på grunden att behandlingen är nödvändig för en uppgift av allmänt intresse (artikel 6.1 (e) GDPR), dvs. forskning. Något samtycke krävs inte heller enligt 13 § etikprovningsslagen. Vad gäller behandling av personnummer följer dock, som angetts ovan, av 3 kap 10 § dataskyddslagen att personnummer får behandlas utan samtycke endast när det är klart motiverat med hänsyn till ändamålet med behandlingen, vikten av en säker identifiering eller något annat beaktansvärt skäl. Vikten av säker identifiering i forskning får anses utgöra ett sådant godtagbart skäl.

De registrerade har som utgångspunkt rätt till information om att deras personuppgifter behandlas i projektet. I den aktuella studien har de berörda studenterna och deras föräldrar inte tillhandahållits någon sådan information. Däremot har allmän information om personuppgiftsbehandlingen i projektet publicerat på Adrian Mehics hemsida och en anmälan har gjort i Lunds Universitets register PULU. Frågan är om förfarandet är förenligt med GDPR.

Enligt artikel 14.1–2 GDPR, som är tillämplig när personuppgifterna erhålls från annan än de registrerade själva, anges vilka kategorier som ska tillhandahållas i olika situationer. I artikel 14.5 GDPR anges ett antal undantag från informationskravet:

- a) den registrerade förfogar redan över informationen,
- b) tillhandahållandet av informationen visar sig vara omöjligt eller medföra en oproportionell ansträngning, särskilt vid behandling för vetenskapliga forskningsändamål i enlighet med artikel 89.1, eller om informationsskyldigheten sannolikt skulle göra det omöjligt eller avsevärt försvåra uppfyllandet av målen med den behandlingen; i sådana fall ska den personuppgiftsansvarige vidta lämpliga åtgärder för att skydda den registrerades rättigheter och friheter och berättigade intressen, inbegripet göra uppgifterna tillgängliga för allmänheten,

Stockholms
universitet

- c) erhållande eller utlämnande av uppgifter föreskrivs uttryckligen genom unionsrätten eller genom en medlemsstats nationella rätt som den registrerade omfattas av och som fastställer lämpliga åtgärder för att skydda den registrerades berättigade intressen, eller
- d) personuppgifterna måste förbli konfidentiella till följd av tystnadsplikt.

Två undantagsgrunder kan vara tillämpliga i den aktuella studien, punkt b, ”omöjligt eller medför en oproportionell ansträngning” avseende de bilder som samlats in via sociala medier, samt punkt c, ”erhållande eller utlämnande av uppgifter föreskrivs uttryckligen genom nationella rätt” avseende de uppgifter som samlats in från Skatteverket, Ladok och SCB.

Undantaget i artikel 14.5 (c) GDPR avseende uppgifter från offentliga register, m.m.

Enligt denna undantagsgrund behöver personuppgiftsansvariga inte informera de registrerade, under förutsättning att erhållandet eller utlämnandet av uppgifterna föreskrivs uttryckligen genom EU:s eller medlemsstaternas lag, samt att lagen även fastställer lämpliga skyddsåtgärder för de registrerades berättigade intressen. I svensk rätt har offentlighetsprincipen i 2 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen och offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) (OSL) ansetts utgöra en sådan lagstiftning. I förarbetena till den svenska regleringen hantering av personuppgifter i forskning anges följande:⁴

”Som framgått ovan är det regeringens uppfattning att bestämmelserna om rätten att ta del av allmänna handlingar och uppgiftsskyldigheterna i 6 kap. 4 och 5 §§ OSL utgör sådana nationella föreskrifter om erhållande eller utlämnande av uppgifter som uppfyller de krav som uppställs i artikel 14.5 c i dataskyddsförordningen. Ett utlämnande enligt dessa föreskrifter innebär därmed att informationsskyldigheten enligt artikel 14.1–4 inte blir aktuell.”

Det har således inte funnits någon skyldighet att informera studenterna och deras föräldrar om den personuppgiftsbehandling som utförts på uppgifter hämtade från Skatteverket, Ladok och SCB.

Undantaget i artikel 14.5 (b) GDPR avseende uppgifter från sociala medier

I skäl 62 i preambeln till GDPR ges följande förklaring till artikel 14.5 i allmänhet, med särskild relevans för undantaget i punkt b:

⁴ Prop. 2017/18:298, s. 112.

Stockholms
universitet

”Det är dock inte nödvändigt att införa någon skyldighet att tillhandahålla information, om den registrerade redan innehar denna information, om registreringen eller utlämnandet av personuppgifterna uttryckligen föreskrivs i lag eller om det visar sig vara omöjligt eller skulle medföra orimliga ansträngningar att tillhandahålla den registrerade informationen. Det sistnämnda skulle särskilt kunna vara fallet om behandlingen sker för arkivändamål av allmänt intresse, vetenskapliga eller historiska forskningsändamål eller statistiska ändamål. I detta avseende bör antalet registrerade, uppgifternas ålder och lämpliga skyddsåtgärder beaktas.”

Artikel 29-arbetsgruppen har gett ut riktlinjer avseende GDPR:s öppenhetskrav, bl.a. hur en prövning om rekvisiten ”omöjligt eller medför en oproportionell ansträngning”.⁵ I riktlinjerna framhålls att de hinder för informationsgivning som är relevanta att beakta måste ha direkt koppling till det faktum att personuppgifterna har erhållits från annat håll än från den registrerade. Därutöver anförs följande om hur rekvisiten ”omöjlighet eller oproportionell ansträngning” tolkas:⁶

”Med tanke på den tonvikt som läggs i skäl 62 och artikel 14.5 b vid arkiv- och forskningsändamål och statistiska ändamål när det gäller tillämpningen av detta undantag, anser artikel 29-arbetsgruppen att undantaget inte bör åberopas rutinmässigt av de personuppgiftsansvariga som inte behandlar personuppgifter för arkivändamål av allmänt intresse, vetenskapliga eller historiska forskningsändamål eller statistiska ändamål. Artikel 29-arbetsgruppen betonar att villkoren i artikel 89.1 fortfarande måste följas och att tillhandahållandet av informationen måste medföra en oproportionell ansträngning, i fall där behandling görs för dessa ändamål.”

Vidare anges att den personuppgiftsansvarige bör bedöma den ansträngning som krävs för att tillhandahålla informationen till den registrerade och jämföra den med konsekvenserna och effekterna för den registrerade om informationen inte tillhandahålls. Den personuppgiftsansvarige bör även dokumentera bedömningen.⁷

På Lund universitets hemsida finns följande information (länkar har tagit bort):⁸

”Information till deltagare i forskningsprojekt

I dataskyddslagstiftningen finns krav på att lämna viss information till de personer vars uppgifter du hanterar. Detta gäller också för deltagare i forskningsprojekt.

⁵⁵ Artikel 29-arbetsgruppen Riktlinjer om öppenhet enligt förordning (EU) 2016/679, s. 30 ff.

⁶ Ibid, punkt 62.

⁷ Ibid, punkt 64.

⁸ <https://www.medarbetarwebben.lu.se/stod-och-verktyg/personuppgifter-och-dataskydd/omradesspecifik-information/forskning>.

Stockholms
universitet

Deltagarna ska få informationen innan de samtycker. OBS! Detta inkluderar endast den information som krävs enligt dataskyddslagstiftningen. Deltagarna ska självklart också ha annan information som rör forskningsprojektet.

Det finns vissa tillfällen när du inte måste informera deltagarna om att du hanterar uppgifter om dem:

- Enkätdata: Om du använder data ur en forskningsdatabas, eftersom deltagarna redan är informerade.
- Registerdata: Om det skulle bli för svårt, till exempel för att du inte har tillgång till deltagarnas kontaktuppgifter.”

Av det ovanstående följer att rekvisiten i ”omöjligt eller oproportionerligt ansträngande” artikel 14.5 (b) GDPR ska prövas utifrån antalet registrerade, uppgifternas ålder och lämpliga skyddsåtgärder. En avvägning ska göras mellan forskarens ansträngning å ena sidan, och vilka konsekvenser och effekter den uteblivna informationen kan få för de registrerade. Forskare har i sammanhanget en privilegierad ställning och Artikel 29-arbetsgruppen understryker att andra kategorier av personuppgiftsansvarige än forskare (m.fl.) inte får utnyttja undantaget rutinmässigt.

Vid en tillämpning av artikel 14.5 (b) GDPR på det aktuella fallet bör följande beaktas.

Antalet registrerade: Från sociala medier har inhämtats personuppgifter i form av bilder på 307 studenter.

Uppgifternas ålder: Uppgifterna får antas vara aktuella.

Lämpliga skyddsåtgärder: Ovan har bedömts att lämpliga skyddsåtgärder har vidtagits.

Sammantaget kan sägas att det har rört sig om ett relativt begränsat antal registrerade, totalt 307 personer. Personuppgifterna var aktuella och lämpliga skyddsåtgärder hade vidtagits. Det kan mot denna bakgrund bedömas att informationsgivningen hade varit möjlig att genomföra, men att det krävt en viss ansträngning.

Vid bedömning om ansträngningen kan anses vara oproportionerlig, ska ansträngningen vägas mot de tänkbara negativa konsekvenser som studenterna drabbats av genom den uteblivna informationen. Den mest relevanta konsekvensen är att de registrerade får svårare att utöva sina övriga rättigheter enligt GDPR, såsom

Stockholms
universitet

rätten till tillgång enligt artikel 15, rätt till rättelse och radering enligt artikel 16 och 17, rätt till begränsad behandling enligt artikel 18, att samt rätt att göra invändningar mot personuppgiftsbehandlingen enligt artikel 21. GPPR medger dock möjligheter att begränsa dessa rättigheter, när personuppgiftsbehandlingen sker i forskningsändamål.⁹

Det som talar för att studenternas berättigade intresse av få bli informerade, är att den personuppgiftsbehandling som forskningen innebar kan uppfattas som ett intrång i den personliga integriteten, dvs. att studenternas utseende bedömts på en skala 1–10 av panelmedlemmar. Känslan av att få sitt utseende bedömt av andra kan vara obehaglig. Mot detta ska ställas att personuppgifterna behandlades inom ramen för ett forskningsprojekt där åtgärder vidtagits för att begränsa personuppgiftsbehandlingen. Panelmedlemmarna som bedömde bilderna hade inte tillgång till namn på personerna. Panelmedlemmarna bedömde en större mängd bilder och hade enbart tillgång till varje bild under en kort stund. Det har inte heller varit möjligt att utifrån hur forskningen har bedrivits identifiera vilken poäng en viss student tilldelats.

Vidare var bilderna redan offentligt tillgängliga, på sociala medier. GDPR tillmäter i ett annat sammanhang offentliggörandet av en personuppgift betydelse, i fråga om rättslig grund för behandling av känsliga personuppgifter. Av artikel 9.2 (e) följer att det är tillåtet att behandla känsliga personuppgifter om den registrerade själv på ett tydligt sätt offentliggjort uppgifterna.

Slutligen har information om studien har tillgängliggjorts på Adrian Mehics webbsida.

Vid en sammantagen bedömning framstår konsekvenserna av den uteblivna informationen som begränsade. Undantaget i artikel 14.5 (b) GDPR är därför tillämpligt och förfarandet kan anses förenligt med GDPR.

Forskningsetiska krav i förhållande till den anmälda studien

Respekt för forskningspersoner

Den fjärde av Alleas principer för god forskningssed anger att forskare ska visa respekt för kolleger, forskningsdeltagare, samhälle, ekosystem, kulturarv och miljö. I 3 § Lunds universitets riktlinjer anges följande som exempel: att genom sitt agerande brista i respekt för forskningspersoner, exempelvis vid insamling, hantering eller redovisning av forskning,

Ovan har bedömningen gjorts att personuppgiftsbehandlingen varit förenlig med de rättsliga krav som ställs på hantering av personuppgifter i forskning. Som anförts ovan

⁹ Se vidare avsnitt 13.3-13.6 i prop. 2017/18:298, s. 128.

bygger GDPR:s regler på en avvägning mellan det allmännas intresse av forskning och skyddet för enskilda forskningspersoners integritet. Även om en forskare normalt bör kunna lita på att en lagligt bedriven forskning också är en etisk forskning, kan det förekomma att forskningen likväl kan medföra oetiska konsekvenser även om lagens bokstav har följts.

Som anförts ovan kan det uppfattas som ett intrång i den personliga integriteten att få sitt utseende bedömt av en panel. Såsom studien lagts upp har dock intrånget varit begränsat. Att studien kom att uppmärksammas i media på ett negativt sätt kan knappast tillmätas betydelse i sammanhanget.

Tidskriftens etiska riktlinjer

Economic Letters har två forskningsetiska krav av relevans för bedömningen, dels att data ska sparas under ett antal år för att möjliggöra kontroller, dels att forskningsetiska krav vid forskning på djur och människor ska upprätthållas.

Vad gäller det första kravet lagrar Adrian Mehic ännu forskningsdata i identifierbar form, men avser att slänga kodnyckeln inom en närmare framtid. Härefter finns forskningsdata kvar i anonymiserad form, vilket inte kan tillmätas någon forskningsetisk betydelse.

Vad gäller de forskningsetiska kraven på forskning på människor, framgår dels att forskare bör följa Helsingforsdeklarationen, dels att lämpliga tillstånd ska inhämtas. Vad gäller Helsingforsdeklarationen kan först konstateras att den innehåller principer rörande medicinsk forskning som omfattar människor, inklusive forskning på identifierbart mänskligt material och data. Även om således inte är direkt tillämplig, kan viss vägledning hämtas. Under rubriken Förtegenhet och sekretess anges följande i punkt 24:

”Alla tänkbara försiktighetsåtgärder måste vidtas för att skydda forskningsdeltagarnas privatliv och sekretessen rörande deras personuppgifter.”

Ovan har bedömts att Adrian Mehic följt tillämpliga regler om att skydda forskningspersonernas privatliv. Vidare har konstaterats att forskningen inte varit tillståndspliktig under etikprövninglagen.

Adrian Mehic har därmed följt de etiska regler som tidskriften uppställer. I artikeln har inte förts någon uttrycklig diskussion om dessa frågor, men det synes inte heller ha efterfrågats av tidskriften. Vid en skriftväxling efter publicering har tidskriften inte framfört några invändningar rörande tillämpningen av forskningsetiska principer vid genomförandet av studien.

Stockholms
universitet

Sammanfattande bedömning

Jag bedömer att det inte förekommit några avvikelser från god forskningssed i samband med den anmälda studien.

I tjänsten,

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Jane Reichel', written in a cursive style.

Jane Reichel